

URČENÍ SOUČINITELE INTENZITY NAPĚTÍ V ROTUJÍCÍM OHÝBÁNĚM HŘÍDELÍ

Ing. Rudolf Řezníček Výzkumný ústav kolejových vozidel

Ing. Josef Vísner, ČSC Škoda k.p. Plzeň

1. Fotoelasticimetrické určení hodnot K

Pokud se týče experimentálních metod, nejvíce je propracováno fotoelasticimetrické určování součinitele intenzity napětí (dále K) využívající metody napěťového zmrazování epoxidových modelů. Většina dosud vypracovaných metod pro stanovení hodnot K_I a K_{II} z naměřených fotoelasticimetrických veličin vychází z tzv. singulárního tvaru rovnic Westergaardových [1] upravených Irwinem. Odlišný přístup, odvozený původně pro výpočet K_T [2] a později i pro určování K_I a K_{II} [3][4][5] využívá třetí z rovnic [1] určující τ_{xy} , s uplatněním vztahů Wertheimova zákona. Řešení podle této tzv. metody smykových napětí je jednoduché a hodnoty K_I a K_{II} získané statistickým vyhodnocením mnohabodového měření mají rozptyl, který souvisí s rozdílem mezi přesným a singulárním tvarem rovnice pro τ_{xy} [1] v uvažovaných bodech měření a s přesností měření úhlů izoklín.

Experimentální materiál, vzorky a zařízení

Bylo odlito celkem 5 ks modelů hřídelů (označení H1 až H5), jejichž rozměry po vyvrtání děr a odřezání čel jsou uvedeny na obr.1. Forma byla zhotovena jako ocelová rozkládací s vnitřní vrstvou ze silikónového kaučuku. Modely H1 až H4 byly odlity z epoxidové pryskyřice ChS Epoxy 15 a model H5 z ChS Epoxy 110 vytvrzené směsí anhydridů kyseliny malainové a ftalové. Povrchové semieliptické únavové trhliny o třech velikostech (ozn. trhlina 1 až 3, $2l_1=3, 6$ a 8 mm), jejichž tvar byl získán únavovým zatěžováním ohybem za rotace vzorků o průměru $d=8$ mm, byly po zvětšení 6,25x imitovány vložení tenkých plíšků (tl. $C, 1$ mm) do formy. Tyto plíšky byly během vytvrzování vyjmuty z formy tak, aby zůstal zachován tvar a velikost trhlín v modelu. Vytvrzování a napěťové zmrazování bylo prováděno v peci (horkovzdušný sterilizátor) s automatickou regulací příslušných teplotních režimů. Zatěžování modelu prostým ohybem bě-

hem napětového zmrázování bylo provedeno pomocí přípravku s horním a spodním vahadlem. Závaží se upevňovalo po vytemperování modelu na napětovo-zmrázovací teplotě (na cca 138°C) na ocelové lanko upevněné k spodnímu vahadlu a vyvedené malým otvorem ze spodku pece. Napětovo-zmrazené modely byly v zvolených místech (viz obr.1) rozřezány pomocí kotoučové rozbrušovací soupravy za intenzivního chlazení vodou, aby nedošlo k tepelnému ovlivnění výřezů. Výřezy byly odebírány vždy ve směru kolmém na čelo dané trhliny. Hodnoty optické konstanty k_{θ} byly u jednotlivých modelů H1 až H5 zjištěny běžně používanou metodou měření řádů izochromát ve středu napětově-zmrazených zkušebních kotoučů, které byly odebrány z čel modelů.

Měření fotoelasticitrických veličin, tj. řádů izochromát a úhlů izoklín v zvolených bodech, bylo provedeno na polariskopu Vishay 051, který je vybaven optickým systémem promítajícím obraz z výřezu na obrazovku s desetinasobným zvětšením. Fotografování interferenčních pruhů s vynásobenými řády izochromát bylo provedeno u všech výřezů na polariskopu Vishay 060.

Způsob vyhodnocení experimentů

K určení hodnot K_I a K_{II} v zvolených bodech po obvodě čel jednotlivých trhlin byla použita uvedená metoda smykových napětí vycházející z rovnice

$$\left(\frac{r}{2}\right)^2 \sin 2\alpha \frac{m}{t} k_{\theta} = K_I \sin \frac{\theta}{2} \cos \frac{\theta}{2} \cos \frac{3\theta}{2} - K_{II} \cos \frac{\theta}{2} (1 - \sin \frac{\theta}{2} \sin \frac{3\theta}{2}) \quad (1)$$

kde r je poloměr daného bodu na izochromátě v polárních souřadnicích, θ je polární úhel tohoto bodu, m je řád izochromát, α je úhel izoklín a t je tloušťka výřezu. Pro určení neznámých K_I a K_{II} je možno dosadit do rovnice (1) naměřené fotoelasticitrické veličiny dvou bodů A, B umístěných vždy na opačných poloosách osy y (viz obr.2). Po dosazení za $\theta_A = \pi/2$ a $\theta_B = -\pi/2$ dojde k zjednodušení rovnice (1). Uvedená metoda smykových napětí byla potom použita k počítačovému vyčíslení hodnot K_I a K_{II} a to vždy u dvou různých kombinací různých bodů A_1, B_1 . Takto bylo vypočítáno u všech výřezů 16 až 36 hodnot K_I a K_{II} . Z těchto byl potom určen střední aritmetický průměr a střední kvadratická odchylka.

Výsledky experimentů

Střední aritmetické průměry hodnot K_I (označené $\bar{K}_I$) získané uvedeným způsobem jsou včetně svých středních kvadratických

odchylek uvedeny na obr.4. Současně počítačově získané střední hodnoty K_{II} byly o dva až tři řády menší než střední průměry K_I nebo byly záporné, proto byly zanedbané a nejsou uvedené. Protože při prostém ohybu a kolmém umístění rovin jednotlivých trhlin na vektory ohybového napětí nastává pouze I. typ zatížení trhliny (Mode I), byl výskyt těchto malých hodnot K_{II} způsoben příčnou posouvací silou od vlastní hmotnosti modelu a to v řezech A-A a C-C (viz obr.1) a dále technickou nemožností absolutně kolmého umístění roviny tenkých plíšků imitujících trhliny na podélnou osu modelu a to především u největší trhliny 3.

Na obr.3 je uveden průběh hodnot geometrického faktoru součinitele intenzity napětí $F(g)$ v kořeni jednotlivých nenatočených trhlin ($\gamma=90^\circ$) platných po přepočtu koeficienty k_I a k_{II} pro ocelovou tyč. Koeficient k_I slouží k přepočtu výpočtových hodnot získaných z rovnic [1] předpokládajících rovinnou napjatost v blízkosti hrotu trhliny na hodnoty platné pro skutečnou prostorovou napjatost ($k_I=(1-\nu_e^2)^{1/2}$) a koeficient k_{II} k přepočtu rozdílných Poissonových poměrů epoxidového materiálu ν_e a ocele ν_o ($k_{II}=(1-\nu_e^2/1-\nu_o^2)^{1/2}$). Amplituda ohybového napětí na modelu je označena σ_{oM} . Na obr.4 jsou hodnoty K_I označeny rozkmitem, tj. ΔK_I přičemž zde bylo použito dnes již v zahraničí běžné označování, uvažující při sinusovém střídavém zatěžování resp. při namáhání ohybem za rotace pouze tahovou část cyklu napětí. Dále je možné uvést, že hodnoty ΔK_I uvedené na obr.4 jsou hodnoty získané na epoxidových modelech a je možné je převést na hodnoty platné pro ocelovou tyč kruhového průřezu pomocí obecného vztahu

$$\frac{K_D}{k_I k_M K_M} = \left(\frac{\sigma_D}{\sigma_M} \left(\frac{l_D}{l_M} \right) \right)^{1/2} \quad (2)$$

kde K_D a K_M je součinitel intenzity napětí na díle a na modelu, σ_D a σ_M je napětí na díle a na modelu, l_D a l_M je charakteristický rozměr díla a modelu (zde průměr tyče).

2. Diskuze výsledků

Jak vyplývá z grafického znázornění hodnot ΔK_I na obr.4, rotující trhlina jsou vystaveny v poli ohybového napětí složitým průběhům ΔK_I v jednotlivých bodech po obvodě jejich čel.

Cílem provedených fotoelasticimetrických experimentů bylo

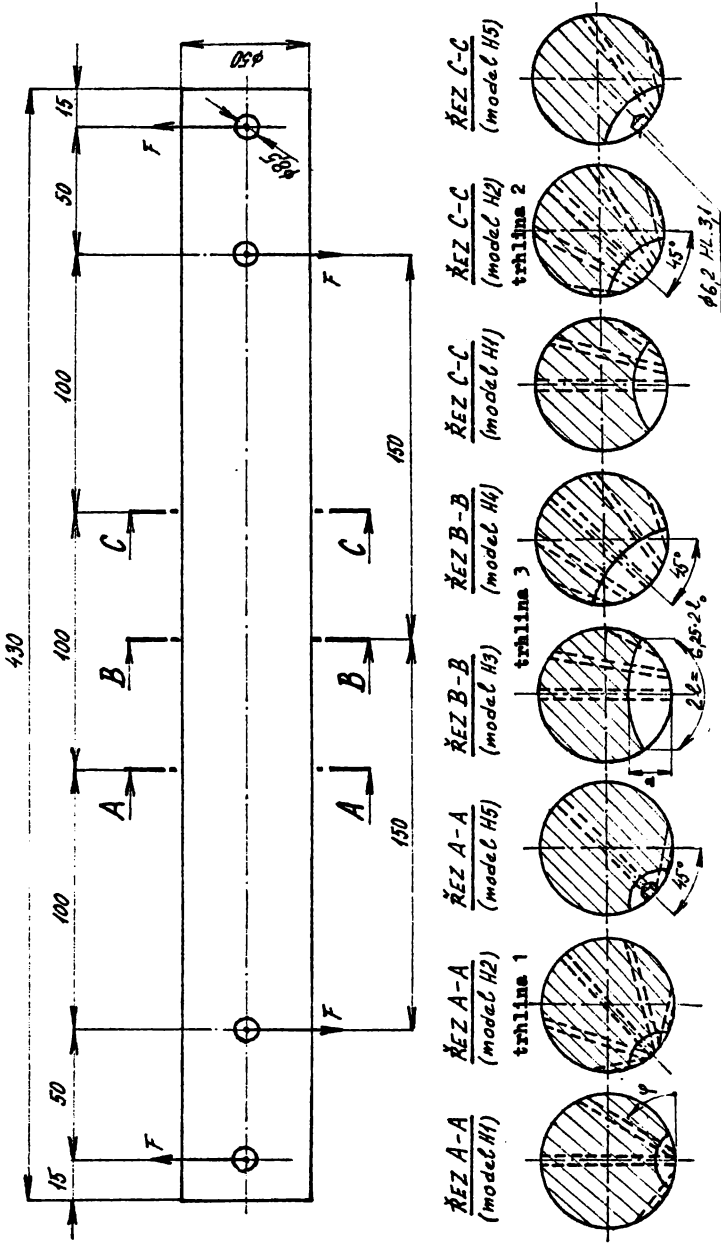
zjistit průběhy hodnot ΔK_I po obvodě čel jednotlivých povrchových semieliptických únavových trhlin tří velikostí (viz obr. 1 a 4) o parametrech : $a_1/d=0,12$, $a_2/d=0,23$, $a_3/d=0,31$; $a/2l=-0,31$, kde d je průměr tyče, $2l$ je délka trhliny měřená po povrchu tyče (modelu) a a_i jsou hloubky jednotlivých trhlin. Dalším cílem bylo zjistit hodnoty $F(g)$ součinitele intenzity napětí. Protože bylo zjištěno, že u středních výřezů ($\gamma=90^\circ$) nastává během rotace téměř sinusový průběh hodnot ΔK_I , byly stanoveny hodnoty $F(g)$ v kořeni jednotlivých trhlin ($\gamma=90^\circ$). Jak vyplývá z obr.3 tyto hodnoty $F(g)$ se s rostoucí velikostí trhliny téměř nemění a je proto možné zavést zde střední hodnotu $F(g)=0,84$, resp. střední hodnotu $F(g)^2=0,85$ platnou pro trhliny s primárním vrtaným vrubem (viz obr.1). Hodnota $F(g)^2=0,85$ byla ověřena zkouškami rychlosti růstu únavové trhliny ohybem za rotace (vzorků o průměru $d=8$ mm s primárním vrtaným vrubem průměru 1 mm a hloubce 0,5 mm) a standardních CT těles u ocelí 11 448 a O9G2S. U obou ocelí byla dosažena velmi dobrá návaznost přímkových Paris-Erdoganových závislostí $da/dN=A\Delta K^n$ [6]

3. Závěr

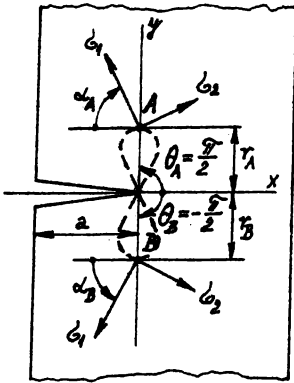
Využití uvedených experimentálně zjištěných hodnot ΔK_I a $F(g)_r$ resp. $F(g)_r^2$, dosud v literatuře neurčených, se předpokládá při stanovování odolnosti proti křehkému a únavovému porušení, při výpočtech odhadů životnosti a při stanovování kritických resp. přípustných velikostí trhlin u různých rotujících hřídelů, železničních náprav a rotačních částí namáhaných prostým ohybem a při standardizaci metodiky zkoušek rychlosti růstu únavové trhliny ohybem za rotace.

Literatura

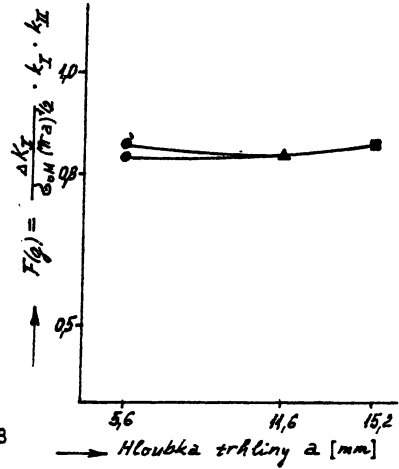
- [1] Westergaard, H.M.: "Bearing Pressures and Cracks" (Trans. Am.Soc.Mech.Engrs, Journ.of Appl. Mechcs, 1939)
- [2] Vísner, J.: Zpráva Ae5286/Dok., VVZ-R, ZES Škoda Plzeň, 1983
- [3] Vísner, J.: Zpráva Ae5110/Dok.1, VVZ-R, ZES Škoda Plzeň, 1984
- [4] Vísner, J.: Zpráva Ae624C/Dok.1, VVZ-R, ZES Škoda Plzeň, 1986
- [5] Szabó, V., Vísner, J.: Staveb. čas., 36, č.5, str.405-423, 1988
- [6] Řezníček, R.: "Lomové únavové charakteristiky svařitelných konstrukčních ocelí" (Kandidátská disertační práce, VŠMS Žilina, 1988)

Obr. 1 Rozměry modelové tyče, umístění imitovaných trhlin a odběrů vřezů.

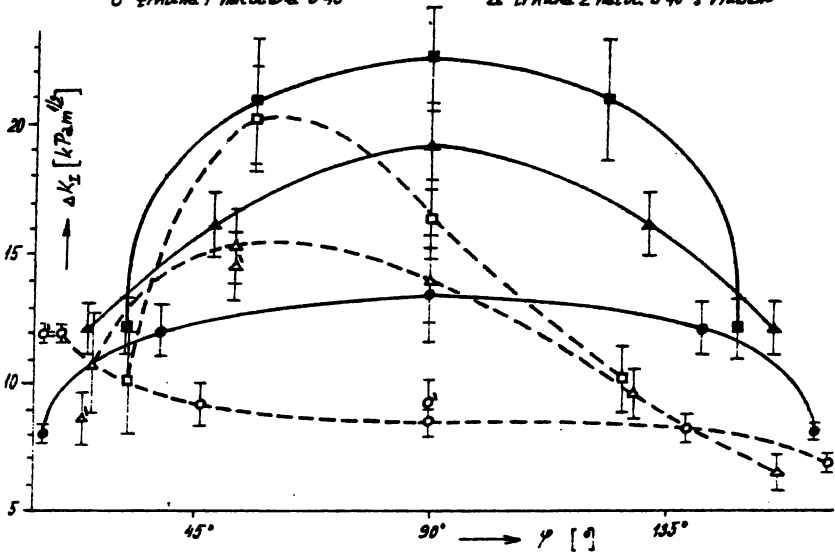

Obr.2 Souřadnice průsečíků A, B izochromát s osou y.

Obr. 3 Průběh hodnot $F(g)$ přepočtených pro ocelovou tyč.

- trhlina 1
- ▲ trhlina 2
- trhlina 3
- trhlina 1 natočená o 45°
- trhlina 2 natočená o 45°
- ◇ trhlina 3 natočená o 45°
- trhlina 1 natoč. o 45° s vrubem
- △ trhlina 2 natoč. o 45° s vrubem

Obr.4 Průběhy hodnot ΔK_I po obvodech čel jednotlivých trhlín